

MACEDOROMÂNII DIN BIHOR. OAMENI ȘI FAPTE

Gabriela ANANIE*

THE MACEDOROMANIANS FROM BIHOR. PEOPLE AND DEEDS

Abstract

The social and cultural impact of the macedoromanians on the people and land of Bihor, was not superficial, but a profound and lasting one. They influenced the history of these places more by their personal implication in religious – they were fighters and keepers of the orthodox cult – and cultural actions, than through their economic activities, in which they have excelled. Although, in time, they have merged with the native population, their contribution in the development of romanian society was one of mark.

Key words: macedoromanians, emigration, trade, orthodoxy, culture.

Macedoromânii sau aromânii¹ sunt urmașii populației romanizate din nordul Greciei, sudul Albaniei, Macedonia și Bulgaria. Au stârnit mereu interesul cercetătorilor români, mai ales prin prisma înrudirii lingvistice, dar nu numai, cu limba română. Nu ne vom opri asupra istoriei fascinante a acestor „români adevărați” (așa îi numea Petre Țuțea) de la începuturi, ci din momentul în care, siliți de o serie de împrejurări potrivnice, vor trebui să-și părăsească casele, uneori și avutul, și să se îndrepte spre zone mai liniștite. Vom încerca să scoatem în evidență contribuția unora dintre ei, în speță cei care vor ajunge pe meleagurile bihorene, și impactul social și cultural pe care l-au avut asupra oamenilor și locurilor.

În secolul al XVIII-lea, în urma prigonirilor pornite de turcii musulmani împotriva populației de origine creștină, românii din Grecia și Macedonia au hotărât să treacă Balcanii și să se stabilească la nord de Dunăre, în Ungaria, Polonia, Galiția. Când vorbim despre prigoniri ne gândim mai ales la distrugerea orașului Moscopole, azi Voskopoje, situat în sud-estul Albaniei, de către Ali Pasha în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care pe atunci era al doilea oraș ca mărime și importanță după Constantinopol; orașul avea o populație numeroasă, câteva zeci de mii de locuitori, biserici, o tipografie și chiar o Academie. Distrugerea orașului Moscopole va fi „evenimentul major care a accelerat mișcarea deja începută de emigrare a aromânilor și-i va da amploarea unui exod”². După distrugerea acestui mare centru cultural și comercial, familiile avute se vor îndrepta spre

---

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, email: gabiananie@yahoo.com

¹ Matilda Caragiu-Marioțeanu, o reputată specialistă în probleme lingvistice ale romanității sud-dunărene, propune chiar folosirea termenului de *macedovlah* pentru a înlătura orice confuzii.

² *Aromânii. Istorie, limbă, destin*, coordonator Neagu Djuvara, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 102 (în continuare *Aromânii...*).

centre din Imperiul Habsburgic, iar cele mai sărace spre Macedonia și Serbia³.

Ca urmare a acestei descinderi, unii dintre ei s-au polonizat (Grabovsky, Adamovsky, Mutovsky), alții s-au maghiarizat (Horváth, Eötvös, Baráty, Simonyi), iar unii s-au sârbizat (Rakovici, Paljevici)⁴. Trebuie să precizăm că este vorba doar de o schimbare a numelui, condiționată de țara în care s-au stabilit; își vor păstra însă credința și obiceiurile strămoșești. O bună parte totuși își va păstra numele original: Dera, Muciu, Guda, Sina, Dumba, Șaguna etc.⁵.

Printre acești emigranți, îi întâlnim atât pe acei negustori care practicau comerțul ambulant, cât și pe cei grupați în așa numitele „companii”, capabile să poarte tratative la cel mai înalt nivel⁶. O bună parte dintre aceștia au poposit și în zona Bihorului; după alungarea turcilor în 1692 s-au stabilit la Oradea unde treptat au reușit să pună pe picioare comerțul decăzut. Aceștia au avut „o mică organizație bisericească ortodoxă”⁷ în Oradea-Velența, iar slujbele se țineau la biserica ortodoxă sârbă. Cum nu avea un preot stabil, comunitatea aducea călugări de la Muntele Athos, care poposeau aici pentru o vreme, după care se îndreptau spre alte nuclee aromânești din orașele Ungariei: Szentes, Agria, Mișcolt, Budapesta ș.a.⁸.

Macedoromânii au făcut parte din *companiile orientale* răspândite pe un întins teritoriu, de la Tokai pe Tisa până la Sibiu și Brașov, companii în care vor intra și români⁹. În marea lor majoritate aceste companii erau calificate drept „grecești”. Din cauza numărului relativ redus de negustori aromâni care făceau comerț în Occident, ei au fost nevoiți să se grupeze alături de greci în astfel de „asociații” să le spunem, pentru a-și apăra interesele și identitatea religioasă¹⁰ vizavi și în raport cu ceilalți negustori, cei mai mulți catolici sau evrei. Privind din altă perspectivă, era oarecum normal ca străinii să-i numească „greci” și pe aromâni, mai ales că în acea vreme conceptul de naționalitate era vag definit și înțeles. Termenul de „grec” căpătase o conotație religioasă (catolicii îi numeau *greci* pe toți ortodocșii din Imperiul Otoman) mai întâi de toate, dar totodată își schimbase înțelesul etnic în unul social, de negustor. „Grecul” era în primul rând comerciant, așa că oamenii bogați, indiferent de origine, fie că erau albanezi, bulgari sau macedoromâni, se numeau „greci”¹¹. Înainte de apariția unei conștiințe etnice proprii la aromâni, cel mai important aspect al identității lor a fost apartenența la „millet” (creștin ortodox) și apoi la grupul profesional (păstor, comerciant etc.)¹². Dar, cunoașterea limbii grecești era cheia spre accesul la educație și la un statut social superior. Theodor Capidan spunea: „Ceea ce deosebește pe Macedoromân, țăran sau orășan, de un Grec, Albanez sau Bulgar, este acea energie proprie, care, oriunde și în orice împrejurări s’ar găsi el, îl face capabil să-și croiască mai repede un drum în viață, cu o ascensiune în domeniul economico-social și cultural, prin obișnuința la celelalte popoare balcanice”¹³. Și, într-adevăr, macedoromânul s-a dovedit a fi un om al timpului nou, care s-a implicat afectiv și efectiv în ceea ce și-a dorit să realizeze, chiar dacă nu a făcut-o pentru înălțarea materială și spirituală a poporului său, ci pentru popoarele alături de care a conviețuit (greci, sârbi, români).

³ *Ibidem*, p. 107.

⁴ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei, județul Bihor*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, p. 317 (în continuare *Monografia Almanah a Crișanei...*).

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Aromânii...*, p. 107.

⁷ Petre Dejeu, *Așezămintele culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, Tipografia Transilvania, 1926, p. 122.

⁸ *Ibidem*, p. 137.

⁹ *Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani 1784-1984*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1984, p. 52.

¹⁰ *Aromânii...*, p. 111.

¹¹ Thede Khal, *Istoria aromânilor*, Editura Tritonic, București, 2006, p. 120.

¹² *Ibidem*, p. 119.

¹³ Theodor Capidan, *Macedoromânii*, Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă, București, 1942, p. 27.

Referindu-ne la principalele lor preocupări, cea mai importantă a fost, fără dar și poate, comerțul. Muncitori, economi, plini de inițiativă, aromânii au fost negustori înnăscuți. Din porturi precum Valona, Durazzo și Ragusa transportau în interiorul Peninsulei Balcanice mărfuri aduse din Italia prin Veneția și Trieste. În secolele XVII-XVIII ei se vor implica în comerțul terestru și maritim într-o proporție mult mai mare decât înainte, favorizați fiind de decăderea Raguzei¹⁴ și interesul arătat de negustorii francezi, după reînnoirea capitulațiilor de către Poartă, de a negocia direct, fără intermediari, cu partenerii lor balcanici¹⁵. Treptat, comerțul lor va căpăta mai mult un caracter terestru, îndreptându-se spre Belgrad, Austria, Ungaria ș.a.

Cei mai mulți negustori macedoromâni din Ungaria se aflau în părțile transilvane. Prezența unei *companii comerciale grecești – ceha seu societas mercatorum* este atestată și la Oradea. Constituită în 1722 prin sancțiune imperială, compania era de fapt o breaslă a comercianților orădeni¹⁶. Statutele acesteia vor fi aprobate în urma memoriului întocmit de fruntașii comunității: Cristof Ioan Cromer, Petru Arseni, Demetriu Erdelyan, Mihail Soffia, Ioan Pandocsay și Gheorghe Guso¹⁷. Acest act va fi urmat de un *Contractus Mercatorum* încheiat tot în 1722 între consiliul orășenesc și Mihai Kiss, Demetriu Erdelyan, Gheorghe Puss (Guso?), Ioan Pandocsay, Petru Arseni, Gheorghe Püspöki, Tamas Görög, Ignațiu Rác și Ioan Papp; în schimbul serviciilor comerciale aduse comunității, aceștia puteau să-și construiască prăvălii din cărămidă care urmau a fi scutite de impozit pe o perioadă de trei ani, iar după moarte le puteau lăsa moștenire familiilor lor¹⁸. În documentele vremii negustorii macedoromâni apar trecuți cu numele de „greci”. Nume precum Driva, Iantso, Niri, Cosparda, Pitzis, Theodorovici, Taszi, Csitiri, Arseni, Soffia, Guso, Görög, Rác par să indice originea macedoromână a acestora¹⁹.

La 1716 era ales primar al orașului Oradea Samuilă Horváth, mare comerciant de vite de origine macedoromână; acesta, încă din timpul stăpânirii turcești, bucurându-se de autoritate și încredere în fața pașei ce comanda cetatea, „a căutat să ușureze necazurile și suferințele cetățenilor fără deosebire de limbă și religie supuși stăpânirii turcești, plătind de mai multe ori din avutul său impozitul cerut cetățenilor de stăpânirea turcească”²⁰. Va fi chiar printre cei trimiși la Curtea din Viena în calitate de reprezentant al românilor, „grecilor” și sârbilor pentru a apăra drepturile națiunii ortodoxe din Oradea²¹.

Comercianți macedoromâni purtând numele de Horváth (Georg, Ioan, Steph, Nicol, un alt Ioan, Franc, Mich) sunt menționați alături de alți negustori de aceeași origine (Kotsis, Laza, Liptak, Karátson, Popovits, Rátz) într-un registru de pe la 1780, registru ce conține cel mai probabil numele membrilor unei companii comerciale și o serie de date de ordin personal, cum ar fi vârsta, religia, profesia etc.²². Există macedoromâni și printre cei aflați la conducerea treburilor orășenești: Pita Dimitrie, Arseni Petru, Raț Ștefan, Suci Mihai, George Gusi, Ioan Papp, Ignație Görög, Nistor Raț, Francisc Lengyel, Teodor Görög, Ioan Pandachi, George Püspöki, Constantin Rosvany, Dimitrie Costa, Andrei Nyiri²³. Dr. Constantin Pavel remarcă faptul că „Oradea-Mare sub orice raport era indicată să devie una din cele mai puternice colonii grecești în tot decursul veacului XVIII. Încă la 1714 în Oradea aproape toți negustorii, comercianți și alți contribuabili cu avere, erau *Greci* (adică macedoromâni

¹⁴ *Aromânii...*, p. 90.

¹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁶ Gheorghe Gorun, *Aspecte ale istoriei comerțului orădean în secolul al XVIII-lea*, în *Crisia*, IX, 1979, p. 769.

¹⁷ *Ibidem*, p. 769-770.

¹⁸ Lakos Lajos, *Nagy-Várad mult ja és jelenjéből. A városi levéltár adatai alapján (Din trecutul și prezentul orașului Oradea Mare. Pe baza datelor din arhiva orașului Oradea)*, 1904, p. 322 *apud* Gheorghe Gorun, *op. cit.*, p. 770.

¹⁹ *Ibidem*, p. 769.

²⁰ Nicolae Fîru, *Elementul românesc în conducerea orașului Oradea. 1700-1850*, Tipografia Diecezană, Oradea, nr. 446/1940, p. 9. (în continuare N. Fîru, *Elementul românesc...*).

²¹ *Ibidem*.

²² *Colecția de carte documentară a Muzeului Țării Crișurilor Oradea*, nr. inv. 2896.

²³ Nicolae Fîru, *Elementul românesc...*, p. 9 și *passim*.

după cum indică și numele lor: Driva, Roszvány, Iantso, Niri, Püspöki, Cosperda, Pitzis, Theodorovits, Kristoffy, Taszi, Poynar, Csitiri), Sârbi și Români²⁴. Macedoromâni se regăsesc și printre locuitorii Beiușului: ispanul (un fel de prefect) Dan Georgiu, primarul Laza Petru, protopopul Gheorghe Vidrai, preotul Dimitrie Papolți, credincioși cu stare precum Chist Istoe și Paul Urs, cantorul Marcu Dumitru și învățătorul Ioan Popovici²⁵.

Macedoromânii vor marca istoria acestui pământ românesc, mai puțin prin activitățile lor cu caracter economic și mai mult prin contribuțiile lor în domeniul construcțiilor religioase și al vieții culturale. Mari luptători și păstrători ai credinței ortodoxe, ei s-au numărat printre cei mai mari binefăcători ai lăcașurilor de cult din Transilvania. Theodor Capidan spunea că nu există biserică care să nu fi beneficiat de suportul material al unei familii de macedoromâni²⁶.

În 1702, doi reprezentanți ai unei companii comerciale din Oradea, Ladislau Serești și Gheorghe Guri, cereau să li se permită ridicarea unei biserici noi în locul celei vechi, aflate în ruină, o biserică supusă vlădicăi de Cenad și Ineu²⁷. Aici își vor găsi odihna de veci familii precum Gavra, Püspöki, Pudera, Jiga.

Biserica din Beiuș ce poartă hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril a fost ridicată cu sprijinul comunității macedoromâne; familiile Neta, Drolla, Stupa și Hadsi au sprijinit material locuitorii beiușeni pentru a-și ridica „o biserică de piatră, mare, și frumoasă”²⁸. Este vorba despre biserică construită la 1784, „Biserica din Deal”, în locul vechii biserici de lemn ridicată pe la 1733 și mutată la Delani (au contribuit și la ridicarea altor biserici cum ar fi cele de la Budureasa, Cărbunari și Remetea)²⁹. Comunitatea ortodoxă din Beiuș, sprijinită de negustori macedoromâni, ceruse Locotenenței Regale din Pesta, printr-o jalbă redactată la 1777 de către preotul Mihai, permisiunea de a ridica o biserică pe dealul din marginea comunei, pentru cei 520 de credincioși³⁰. Comisia însărcinată atunci să cerceteze situația a concluzionat că, deși se îndeplineau condițiile necesare zidirii lăcașului de cult, acest lucru nu era posibil deoarece ar fi jignit pe uniți care aveau doar o biserică de lemn³¹. „Cronica parohiei greco-orientale din Beiuș” menționează o serie de donații făcute de macedoromâni către biserică și școala din localitate: în 1797 Iosif Hadsi donează o parcelă de pământ bisericii, iar în 1809 Netye Toader „dăruiește pe vecie” școlii casa cu intravilanul precum și 100 de florini maghiari pentru plata învățătorului³². Școala națională mixtă înființată pe la 1779 va primi numeroase fonduri din partea comunității macedoromâne; aici, „avându-se în vedere pretensiunile comercianților «greci», bine înstăriți și jertfelnici cum erau, se predă și l. elină, latină, germană pe lângă cea românească”³³. Această școală va funcționa până în al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, când nemaiprimind ajutoare din partea macedoromânilor (numărul acestora se va reduce considerabil) se va separa în două părți, în două confesiuni.

„Cei dintâi ctitori și fondatori și în același timp cei mai mari binefăcători ai bisericei

²⁴ Dr. C-tin Pavel, *Școalele din Beiuș 1828-1928. Cu privire asupra trecutului românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 102.

²⁵ Petre Dejeu, *op. cit.*, p. 138.

²⁶ Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 84.

²⁷ Petre Dejeu, *op. cit.*, p. 137.

²⁸ Dr. C-tin Pavel, *op. cit.*, p. 103.

²⁹ Petre Ciuhandu, Mihai Apan, Adrian Apan, *Viața religioasă, în Beiușul și lumea lui. Studiu monografic, vol. I*, coordonatori: Ioan Degău, Nicolae Brânda, Editura Primus, Oradea, 2008, p. 525.

³⁰ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 33.

³¹ Petre Ciuhandu, Mihai Apan, Adrian Apan, *op. cit.*, p. 536.

³² *Ibidem*, p. 542.

³³ Dr. C-tin Pavel, *op. cit.*, p. 108.

noastre³⁴ sunt Mihai Püspöki și Mihai Kristoff³⁵ a căror amintire va dăinui cât timp va exista biserica ortodoxă din Oradea. Acești doi frunțași pe care providența dumnezeiască i-a pus în fruntea comunității din Oradea între cele mai grele împrejurări și chiar în timpul cât se da cea mai înverșunată luptă pentru estirparea ortodoxiei (aluzie la încercările prelaților catolici și uniți de a-i împiedica pe ortodocși să aibă o școală, o biserică în oraș)..., au adus cele mai multe și mai mari jertfe materiale și morale pentru întemeierea parohiei, apoi a școlii ortodoxe și mai pe urmă a exoperat concesiunea pentru clădirea bisericii în cel mai de frunte loc al orașului și exercițiul public al cultului ortodox³⁶. Familiile Püspöki și Kristoff au fost înnobilate de împăratul Leopold al II-lea prin așa-numite *Litterae Armales*, decrete de înnobilitare prin care persoane sau familii cu avere sau care s-au afirmat în războaie erau ridicate la rang nobiliar³⁷. Cei doi ctitori mai importanți ai sfântului lăcaș erau consilieri la Curtea de Apel (chiar vor fi aleși consilieri pe viață în 1817 deoarece „au lucrat totdeauna pentru binele cetățenilor și prosperarea orașului”³⁸), strânseseră ceva avere din care au contribuit bucuroși cu diverse sume și obiecte de cult la înălțarea bisericii; cei doi nobili chiar au luat drumul Vienei spre a prezenta personal împăratului Iosif al II-lea cererea lor de liberă practică a religiei ortodoxe³⁹. În semn de apreciere pentru eforturile depuse, cei doi apar cu titlul de ctitori ai lăcașului de cult iar osemintele lor și-au găsit odihna veșnică în cripta din interiorul bisericii.

Clopotele bisericii păstrează inscripții cu numele celor care au făcut donații. De pildă, pe clopotul cel mare este scris: „Acest clopot s’a făcut pe seama sfintei biserici neunite din Oradea-Mare, cu hramul Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, prin cheltuiala norodului *grecesc* și românesc neunit în anul 1803 în luna lui August, fiind întâi între titori Püspöki Mihai și Dimitrie Driva. Ad dei gloriam fusa sum per Franciscum Millner, Budae, Anno 1803”⁴⁰. Pe alte două clopote găsim: „Acest clopot s’a făcut prin cheltuiala norodului *grecesc*, sârbesc și românesc în anul 1804. Francisc Millner, Buda”⁴¹. Chiar o rudă a episcopului unit Moise Dragoș, „Jupâneasa Dragoși Teodora, soața jupânului Stupa Teodor, neguțător”, se număra printre cei care făceau donații bisericii⁴².

Donații s-au făcut de către comunitatea macedoromână și Vechii Catedrale din Velența: o candelă ornată cu scena *Răstignirii Domnului* este, potrivit inscripției în limba greacă, dania „A lui Theodor Rusi, 1775”⁴³, iar candelabrul mare cu doisprezece brațe lucrat în metal ornamentat a fost donat în 1781 de către Dimitrie Para și familia sa⁴⁴. Chiar în curtea Catedralei au fost descoperite două morminte din secolul al XVIII-lea aparținând fraților Mag, comercianți macedoromâni și cel mai probabil binefăcători sau chiar ctitori ai lăcașului⁴⁵.

Dovadă a legăturilor ce s-au păstrat între macedoromânii de aici și cei de pe meleagurile natale stau diverse donații primite de Biserica cu Lună, cum ar fi o masă

³⁴ Este vorba despre biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului din Oradea sau Biserica cu Lună cum mai este ea cunoscută, construită în secolul al XVIII-lea (1784-1790) prin numeroase contribuții primite de la comunitatea macedoromână și nu numai. Punerea pietrei de fundație s-a făcut la 9 noiembrie 1784. Pisania care consemnează evenimentul, săpată în piatră, este redactată în română, greacă și sârbă.

³⁵ În casa acestuia din strada Peța se deschisese în 1743 o capelă ortodoxă și o școală. Vezi *Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei...*, p. 29.

³⁶ Nicolae Firu, *Monografia Bisericii cu Lună*, Oradea, 1934, p. 65 (în continuare N. Firu, *Monografia...*).

³⁷ Antonius Bartal, *Glossarium mediae ac infimae latinitatis Regni Hungariae*, Budapesta, 1901, p. 383 apud *Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei...*, p. 143.

³⁸ Nicolae Firu, *Elementul românesc...*, p. 26.

³⁹ *Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei...*, p. 48.

⁴⁰ Nicolae Firu, *Monografia...*, p. 67.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Petre Dejeu, *op. cit.*, p. 138.

⁴³ Florian Dudaș, Constantin Butișcă, Pr. Cosmin Pinteș, *Vechea Catedrală Ortodoxă a Bihorului. Biserica din Velența Orășii*, Editura Brevis, Oradea, 2004, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 157.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 160.

cioplită din marmură neagră sau o cădelniță de argint⁴⁶. Astfel de donații au fost primite și de Catedrala Ortodoxă din Velența, dovada fiind un potir de argint ornat cu vrejuri stilizate și ciorchini de struguri⁴⁷.

Și dacă am vorbit despre lăcașuri de cult care au beneficiat de sprijinul material al comunității macedoromâne, trebuie să avem în vedere și că din sânul acestei comunități s-au ridicat câteva fețe bisericești a căror activitate a fost pusă în slujba oamenilor de aici și a credinței. Episcopul Efrem Veniamin, cel confirmat de diploma imperială din martie 1695, dată de împăratul Austriei Leopold al II-lea, ca episcop al Oradiei, a fost, se pare, de origine macedoromână⁴⁸. Prin această diplomă, împăratul confirma privilegiile mitropolitului din Karlovitz și jurisdicția peste mai multe episcopii, printre care și cea a Oradiei, pe al cărei episcop îl amintește⁴⁹. Efrem fusese sfințit de patriarhul sârb Arsenie, cel care fugise din calea turcilor, cu mii de credincioși sârbi, și emigrase în Ungaria⁵⁰. În timpul prigoanei pentru catolicizare a fost închis și apoi forțat să se unească, fiind numit la intervenția lui Ioan Gabeltici, un iezuit, episcop al sârbilor uniți⁵¹. Deoarece va regreta pasul făcut, patriarhul Arsenie îl va ierta și îl va trimite într-o eparhie din Imperiul Otoman⁵². Alți cercetători sunt de părere că a plecat spre Țara Românească din cauza angrenării sale într-un conflict cu episcopul Aradului⁵³. Efrem Veniamin a păstorit credincioșii de pe aceste meleaguri până pe la 1707, în vremea răscoalei curuților, cum notează el însuși în câteva rânduri pe o pagină a *Tipiconului* imprimat la Veneția în secolul al XVII-lea și primit cadou de la mitropolitul Sucevei în 1691⁵⁴. Nicolae Firu, având la bază argumente toponimice și de natură bisericească, a admis că, în ciuda faptului că timpul și circumstanțele în care Efrem a ajuns la Oradea au rămas necunoscute, „el se afla aici încă din timpul ocupației turcești și că armatele împărătești, la ocuparea cetății Oradea de la Turci, în anul 1692, l-au găsit aici”⁵⁵.

Episcopul ortodox Petru Hristofor (1708-1712), cel care i-a urmat lui Efrem, a făcut parte, după spusele istoricului sibian Mircea Păcurariu, dintr-o familie de macedoromâni stabiliți la Oradea⁵⁶. Despre acesta amintește un preot bihorean, care la o anchetă religioasă din 1754-1756 a declarat că a fost hirotonit de episcopul Bihorului, Petru Hristofor⁵⁷. Probabil că episcopul orădean a avut legături cu episcopul Râmnicului, viitorul mitropolit al Țării Românești Antim Ivireanul, și tot probabil că de la el au știut credincioșii ortodocși din Beiuș să-i spună vicarului ungar Mihai Kebeș, venit să-i atragă spre unire, că nu se vor supune unui alt episcop și să le arate „carte” de la Antim⁵⁸. Petru Hristofor a fost ultimul episcop care a hirotonit preoți în Oradea. După înfrângerea răscoalei curuților, prin decretul leopoldin din 8 octombrie 1711 Episcopia Ortodoxă de Oradea a fost desființată, singura episcopie recunoscută fiind cea Romano-Catolică⁵⁹.

Episcopul vicar Melentie Covaci (1700? – 1770) este originar dintr-o familie emigrată la începutul secolului al XVIII-lea din Macedonia și așezată în părțile Ineului (Bocsig, jud.

⁴⁶ Nicolae Firu, *Monografia...*, p. 64-65.

⁴⁷ Florian Dudaș, Constantin Butișcă, Pr. Cosmin Pinteș, *op. cit.*, p. 156.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁹ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 30.

⁵⁰ Petre Ciuhandu, Mihai Apan, Adrian Apan, *op. cit.*, p. 525.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Radonici, *Prilozi Neoplanta*, 1909, vol. II, p. 180 apud Auel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 30.

⁵⁴ Florian Dudaș, Constantin Butișcă, Pr. Cosmin Pinteș, *op. cit.*, p. 61.

⁵⁵ Nicolae Firu, *Biserica Ortodoxă din Bihor în luptă cu Unirea 1700-1750*, Tiparul Tipografiei și Librăriei Diecezane, Caransebeș, 1913, p. 165-166.

⁵⁶ Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor. 1940-2000 – dicționar sentimental*, vol. I, Editura Iosif Vulcan, Oradea, 2002, p. 52.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁸ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 30.

⁵⁹ Dan Ispas, *Neam și lege românească în Țara Beiușului*, Editura Buna Vestire, Beiuș, 1999, p. 47.

Arad). În 1734 episcopul sârb al Aradului, Isaia Antonovici, îl va hirotoni preot pentru parohia Bocsig după informațiile unora, iar potrivit altora pentru comuna Fughiu-Oșorhei de lângă Oradea⁶⁰. Ulterior va trece la unire. Va fi numit preot în Diosig și protopop de Oradea. A fost primul episcop sufragane al diecezei de Oradea. În 1756 a avansat ideea construirii a două seminarii, unul destinat pentru 24 de elevi iar celălalt pentru 12 clerici, dar împărăteasa Maria Tereza a considerat suficientă existența seminarului latin de la Oradea pentru instruirea preoților⁶¹. A dorit despărțirea de episcopia romano-catolică, ridicarea vicariatului la rangul de episcopie autonomă, o mai bună înzestrare a preoților. Totuși nu s-a bucurat de prea multă autoritate, deoarece episcopul latin Paul Forgách i-a îngrădit-o într-atât încât a devenit o simplă marionetă în mâinile acestuia. Se va stinge din viață la Oradea.

Probabil că au fost și alți preoți care s-au ridicat din mijlocul comunității macedoromâne, dar din diverse motive nu au fost consemnați și nu au rămas date legate de activitatea lor spirituală în rândul credincioșilor.

Pe lângă fețe bisericești, macedoromânii ne-au dat mari oameni de cultură care și-au concentrat întreaga energie în folosul cultivării limbii române, a religiei ortodoxe și a ridicării nivelului de cultură și educație al locuitorilor din Bihor și din întreaga Transilvanie.

Unul dintre macedoromânii născuți la Oradea a fost Zaharia Carcalechi (1787-1856), fiu al negustorului Carcalechi, care ulterior se va muta cu familia la Brașov⁶². Fiul, stabilit în capitala ungară, a fost tipograf și a contribuit la răspândirea cărților românești. La Buda a deschis o librărie, a editat cu ajutorul Imprimeriei Universității cărți în limba română; aceste lucrări proveneau atât din spațiul transilvan cât și de dincolo de Carpați. A sprijinit întocmirea unei culegeri de maxime eclesiastice, filozofice și a unor note de călătorie aparținând scriitorului Dinicu Golescu⁶³. Lui i se datorează cea mai veche revistă literară, „Biblioteca românească”, apărută la Buda în 1821⁶⁴. Această „Bibliotecă”, ce se dorea a fi o enciclopedie, cuprindea materiale de istorie, literatură, propagandă pentru cultură, articole ce aveau ca scop popularizarea științei, tot felul de informații, îndrumări practice, varietăți⁶⁵. A circulat atât în Transilvania cât și în principate. Carcalechi a beneficiat de sprijinul material al lui Emanuil Gojdu, un mecenat al tipăriturilor românești din Buda.

Alexandru Gavra (1797-1884) s-a născut și el la Oradea. A fost cel mai probabil înrudit cu familia Gavrileştilor, macedoromâni, ai cărei reprezentanți au susținut material ridicarea Bisericii cu Lună⁶⁶. A făcut școala primară și pe cea secundară la Oradea, s-a licențiat în drept și apoi a fost cancelist în serviciul Comitetului Bihor. Cariera birocratică nu a fost adevărata lui chemare, dovadă fiind examenul susținut la Pesta în fața unei comisii speciale, *Studiorum comissio*, examen ce îi va deschide drumul spre o strălucită carieră didactică⁶⁷. Primul post obținut, deși în calitate de suplinitor, a fost acela de la catedra de aritmetică și geografie de la Preparandia din Arad în 1821; după alți trei ani va fi numit „profesor public ordinar”⁶⁸. Va ajunge în perioada 1865-1876 să ocupe funcția de director al Preparandiei, calitate în care a depus toate eforturile pentru reorganizarea didactică și administrativă a acesteia. Pe lângă responsabilitățile directoratului, Al. Gavra a suplinit la materii precum limba română, limba maghiară, pedagogie, istorie, geografie, religie, fizică, economie, a predat lecții de gimnastică, de grădinarit și chiar lecții practice pentru

⁶⁰ Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, schiță cu prilejul aniversării a 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Oradea, Chiriașii Tipografiei Românești, 1932, p. 21.

⁶¹ Petre Ciuhandu, Mihai Apan, Adrian Apan, *op. cit.*, p. 604.

⁶² Florian Dudaș, *Românii din Oradea în epoca luminilor*, vol. I, Oradea, 1996, p. 74.

⁶³ Ioan Horga, *Mediatori culturali ai Europei Centrale din Epoca Luminilor: comercianți aromâni*, în *Analele Universității din Oradea, Istorie-Arheologie*, Tom XIII, 2003, p. 32.

⁶⁴ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 75.

⁶⁵ *Emanuil Gojdu. Bicentenar*, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 36.

⁶⁶ Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, Tipografia Diecezană Oradea, 1937, p. 77.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 78.

viitorii învățători⁶⁹. Avem așadar portretul unui om care a depus o muncă imensă, care nu s-a dat în lături de la nimic, care a încercat de toate, al cărui unic scop a fost acela de a-și ajuta colegii și elevii. Nu putem trece cu vederea nici „încercările” sale literare: a intenționat să întemeieze la Arad un *Cabinet al Muzelor Române* în care să publice opere însemnate, două volume pe an, în primul rând pe cele ale lui Șincai și Micu; a publicat drama în cinci acte *Monumentul Șincai=Klainean*, adevărate lecții de românism susținute de corifeii Școlii Ardelene; în 1848 a publicat primul tom, singurul apărut dintr-un *Lexicon istoricesc=religionariu* care cuprinde literele A și B⁷⁰. Toată munca și truda sa au fost închinată școlii și culturii românești, iar sufletul său „s’a dăruit fără cruțare și întreg, pentru luminarea Poporului Român de la granița de apus a țării”⁷¹.

Și dacă vorbim despre macedoromâni și Oradea trebuie să-l amintim pe Emanuil Gojdu. Familia Gojdu a părăsit orașul Moscopole⁷² la fel ca și alte familii precum Sina, Pilta, Dumba și s-au așezat în Polonia. Împărțirea Poloniei între Rusia, Austria și Prusia la sfârșitul secolului al XVIII-lea i-a determinat pe aceștia să plece spre Ungaria. Numeroase orașe precum Budapesta, Strigoniu, Mișcolt, Timișoara, Arad, Oradea aveau populație de origine macedoromână în timpul împăratului Iosif al II-lea. Aici aceștia au ridicat biserici de rit oriental.

Familia Gojdu, ca și familia Șaguna, se va stabili la Mișcolt. De aici o ramură va merge în județul Alba (Gojdu Elest, scriitor și jurist ce va fi asimilat de mediul maghiar⁷³), iar o alta se va stabili la Biharea. Emanuil Gojdu (1802-1870) s-a născut la Oradea. Părinții săi au fost Atanasie Popovici și Ana Poynar de Craidorolț. A început să învețe carte la școala primară ortodoxă din Oradea, apoi a fost elev al Liceului premostratens din orașul de pe Criș. După Teodor Neș⁷⁴ și Márk Sándor⁷⁵, Gojdu ar fi încheiat studiile gimnaziale la liceul catolic de la Eger. El însuși, în 1833, când a înaintat o cerere împăratului Francisc al II-lea în scopul obținerii funcției de cenzor la tipografia din Buda, și-a anexat diplomele⁷⁶. Apoi a urmat cursurile Academiei de Drept din Oradea (1820-1821), dreptul la Pojon (Bratislava) (1821-1822) și Budapesta. A fost practicant la Tabla regească din Budapesta, membru de drept în Casa Magnaților, comite suprem în comitatul Caraș, deputat de Tinca. Va fi amintit de Ioan Cavaler de Pușcariu alături de alți membrii de origine macedoromână ai comunității bisericești din Budapesta: Mocioni, Dera Guda, Muciu, Horváth etc.⁷⁷.

Pe baza testamentului din iulie 1798, scris în limba vulgară neo-greacă (prin acest act Emanuil Popovici lăsa nepotului său Tănase Nasta Gojdu – este vorba despre tatăl lui Emanuil Gojdu, Atanasie Popovici, – angajat în prăvălia sa, ceva avere), aflat în posesia episcopului Roman Ciorogariu, dr. Ioan Lupaș a conchis asupra originii macedoromâne a familiei Gojdu: „Descendența lui Emanuil Gojdu din tată și bunică de origine macedoromână apare destul de clar din dovezile istorice păstrate până în zilele noastre, înfățișându-l ca pe un vlăstar viguros, răsărit în binecuvântata rădăcină, care a odrăslit și rodul vieții eroice a Mitropolitului Andrei Șaguna”⁷⁸.

A publicat o serie de poezii în *Szépliteraturai Ajándék*⁷⁹. El participase alături de un alt macedoromân, Zaharia Carcalechi, la saloanele literare organizate de Atanasie Grabovsky, la rândul lui macedoromân și unchi al lui A. Șaguna⁸⁰. În 1827 a prezentat

⁶⁹ *Ibidem*, p. 79.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 80.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 317.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 88.

⁷⁵ *Emanuil Gojdu. Bicentenar*, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 34.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 35.

⁷⁷ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 318.

⁷⁸ Ioan Lupaș, *Originea lui Emanuil Gojdu*, ziarul *Universul*, februarie 1934 apud *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 318.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 317.

⁸⁰ *Emanuil Gojdu. Bicentenar*, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 35.

la judecătoria din Pesta o petiție pe care, în loc să o întocmească în limba latină, tânărul Goju a scris-o în maghiară. Se spune că judecătorul, surprins de îndrăzneala sa, ar fi exclamat: „Quanta temeritas ab hoc juvene!”⁸¹. De altfel, pledoariile și rechizitoriile sale vor ajunge să fie publicate ca mostre în revistele de specialitate, atât în Ungaria cât și în străinătate⁸². În calitate de prefect al Carașului (1861) a luat o serie de măsuri cum ar fi: a introdus în administrație limba română, a numit funcționari români, a întemeiat un fond pentru înființarea unui liceu român și a luptat pentru românizarea liceului de stat din Lugoj⁸³. Nu trebuie să uităm că, în același an, el a fost membru fondator al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”. Sprijinul său în afirmarea culturii și a limbii române a fost unul constant și neobosit: „Echipamentul său psihic, de un patent românism și ortodoxie, se vădește la fiecare pas prin năvodul aparențelor. Semnul crucii care introduce masa; cuvântul românesc și cântecele naționale ce-i umpleau casa, veselia studenților români adunați și bine primiți în ospitalierul său cămin, destăinuiau o caldă simțire românească și respect față de obiceiurile și tradițiile neamului și bisericii sale”⁸⁴. S-a situat în fruntea curentului care cerea despărțirea de biserica sârbească, afirmându-se drept „protegiutorul crucii, al slovei și graiului românesc”⁸⁵. A inițiat o subscripție în anul 1842 în cadrul comunității ortodoxe din Pesta, pentru a sprijini refacerea Catedralei din Velența Oradiei⁸⁶, distrusă în urma incendiului devastator din 1836. Și iată că așchia nu sare departe de trunchi: tatăl său a fost unul dintre cei care a donat bani pentru construirea Bisericii cu Lună și care a permis, pentru o perioadă, parohiei ortodoxe să funcționeze în locuința sa⁸⁷. Dar poate cea mai notabilă contribuție a sa fost crearea Fundației Gojdu, instituită prin testamentul din 4 noiembrie 1869, cu câteva luni înainte de trecerea în neființă a marelui om de cultură și mecenat. În unul din numeroasele sale discursuri, Emanuil Gojdu parcă anticipase înființarea acestui fond de ajutorare pentru elevii și studenții fără posibilități: „Ca fiu credincios al bisericii mele laud Dumnezeu, căci m’a creat Român; iubirea ce am către națiunea mea, neîncetat mă îmboldește să stărui în faptă, ce încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului spre a putea fi pururea în sânul nației mele”⁸⁸. Fundația va oferi burse de studii românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria. Dorința lui Gojdu, de a ridica poporul român la un nivel mai înalt de cunoaștere prin educație, își va găsi realizarea prin această fundație, de sprijinul ei beneficiind tineri precum Traian Vuia, Octavian Goga, Teodor Neș, Victor Babeș, Constantin Daicoviciu, Ioan Lupaș. Numele și realizările acestora vin parcă să aducă un omagiu binefăcătorului lor.

Un alt orădean cu rădăcini macedoromâne a fost dr. Nicolae Poynar. Acesta, născut în 1858, este fiul lui Ioan Poynar de Craidorolț și al Mariei Jiga, fiica lui Nicolae Jiga și a Anei Cosperda, „odraslă” a vechilor familii de comercianți macedoromâni din Oradea-Mare⁸⁹. Studiile secundare le-a făcut la Liceul Ordinul Călugăresc Premontrei, iar cele universitare la Oradea și Budapesta. Avocatura a început să o profeseze în 1891 la birourile bunicului său. A fost numit în 1920 membru de drept în comitetul Fundației Jiga, după ce în 1906 fusese ales în comitetul general al Fundației Gojdu⁹⁰. A fost membru al P.N.R. și primar al Aleșdului. Pentru stăruințele depuse în scopul înființării parohiei ortodoxe române și a capelei din Aleșd a primit titlul onorific de prim episcop⁹¹. S-a numărat printre

⁸¹ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 317 („Câtă îndrăzneală din partea acestui tânăr!”).

⁸² Teodor Neș, *op. cit.*, p. 90.

⁸³ Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. a II-a, Sibiu, 1911, p. 299 apud *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 319.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 318.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Florian Dudaș, Constantin Butișcă, Pr. Cosmin Pinteș, *op. cit.*, p. 135.

⁸⁷ *Cartea bicentenarului Emanuil Gojdu 1802-2002*, redactor coordonator Constantin Mălinaș, Oradea, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003, p. 47.

⁸⁸ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a Românilor Ardeleni*, 1918, p. 243 apud Teodor Neș, *op. cit.*, p. 98.

⁸⁹ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 320.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 423.

⁹¹ *Ibidem*.

primii tineri care a beneficiat de o bursă de studii din partea Fundației Gojdu.

Merită să-i amintim, chiar dacă nu vom zăbovi asupra lor, și pe învățătorii de la școala ortodoxă din Oradea de la secția de predare în limba greacă: Ion Kapitanovici, Gheorghe Wanghel, Ioan Renno, acesta din urmă fiind ultimul învățător înainte de desființarea acestei secții, datorată numărului prea mic de elevi (în 1868), și pe directorul Konstantini (bazele acestei școli au fost puse de comercianți macedoromâni în 1754, iar la început limba de predare a fost greacă; tot ei vor contribui cu sume importante la ridicarea Bisericii cu Lună)⁹².

Una dintre ultimele zvâcniri ale comunității macedoromâne a fost cauzată de numirea lui Atanasie Boțco (1828-1863) ca singur paroh al Bisericii cu Lună. Cerând episcopului de la Arad revenirea la stările de mai înainte, când aveau și ei parohul lor, aceștia vor primi o soluție la problema ridicată: numirea pentru *greci* și sârbi a capelanului Ioan Papp (1831-1843)⁹³.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea macedoromânii vor fi din ce în ce mai puțin numeroși, până ce vor ajunge să fie asimilați de populația românească sau de cea maghiară. Familii precum Skutari, Cosparda, Spiridon, Guri, Konstantini, Pitzis, Koszta, Renno, Koardanis nu mai există. Totuși, nu putem să-l trecem cu vederea pe un macedoromân care, deși nu s-a născut pe meleaguri bihorene (s-a născut în localitatea Aminciu din Macedonia), a ajuns să conducă la Oradea una dintre cele mai prestigioase reviste și să continue opera celui care a înființat-o, Iosif Vulcan; este vorba despre M.G. Samarineanu. Acesta a participat la prima conflagrație mondială – s-a înrolat voluntar în armată și a ajuns la gradul de sublocotenent – și a intrat în Ardeal pe la Brașov în fruntea unei campanii din regimentul 6 Vânători⁹⁴. În orașul de sub Tâmpa va înființa, împreună cu socialistul Aurel Cristea, „Gazeta Transilvaniei”, va scoate revista umoristică „Ghimpele” și va publica primul său volum de poezii „Șoapta clipelor trecute” (1919) ce cuprinde evocări de dinainte și din timpul primului război mondial⁹⁵. Vine la Oradea la cererea lui George Bacaloglu⁹⁶ și devine redactor șef la „Cele Trei Crișuri” (va publica în paginile revistei poezii, cele de dragoste, adevărate „romanțe fără note”, făcându-l cunoscut, proză cu accente memorialistice, colaborarea cu publicația fiind una continuă, și după ce nu va mai fi directorul ei⁹⁷), funcție pe care o va deține și la ziarele „Sentinela de Vest” și „Vestul României”. Acestor trei periodice orădene, dar și altora din țară, „Adevărul Literar”, „Flacăra”, cu care colaborase încă de când era adolescent, le va trimite versuri, impresii de călătorie, cronici literare și teatrale. În paralel cu aceste colaborări, face să reapară la Oradea „Ghimpele”, scoate în colaborare cu Aurel Lazăr săptămânalul „Bihorul” și publică al doilea volum de versuri, „Tablou din Pind” (1923), ce evocă amintiri legate de copilăria petrecută în Macedonia⁹⁸. În 1924 Ministerul Învățământului îi va încredința conducerea școlii secundare românești din Grebena, Macedonia, unde va sta până în 1926, când se întoarce la Oradea și reușește să scoată seria a II-a a revistei „Familia” (1926-1929)⁹⁹. Tot în 1926 a fost numit director al Internatului de Ucenici din Oradea. În 1929 apare „Gazeta de Vest”, trimite corespondențe ziarelor „Curentul” și „Cuvântul” (când „Curentul” va împlini opt ani de apariție, Samarineanu, în calitate de vechi colaborator, va scrie câteva cuvinte de laudă la adresa publicației și a

⁹² Petre Dejeu, *op. cit.*, p. 137.

⁹³ *Ibidem*, p. 172.

⁹⁴ Autrel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 439.

⁹⁵ Teodor Neș, *A doua carte despre oameni din Bihor*, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Bihor, 1979, p. 167 (în continuare T. Neș, *A doua carte...*).

⁹⁶ Fost colonel de artilerie, George Bacaloglu a întemeiat Reuniunea „Cele Trei Crișuri” și apoi revista cu același nume.

⁹⁷ *Contribuții culturale bihorene*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Bihor, Oradea, 1974, p. 361-362.

⁹⁸ Teodor Neș, *A doua carte...*, p. 167.

⁹⁹ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei...*, p. 439.

întemeietorului său în „Familia”¹⁰⁰), și redactează pentru un interval de timp scurt ziarul „Timpul”¹⁰¹. Va publica romanul „Romantă fără note”, nuvelele „Costa Vlahias” și drama „Kyazim”. În 1934 apare primul număr al revistei „Familia” seria a III-a (1934-1939). În paginile acesteia va publica versuri, proză, va milita pentru o apropiere româno-maghiară, pe plan cultural îndeosebi¹⁰², va scrie recenzii¹⁰³, va încerca să demonstreze rolul util al cinematografului în culturalizare și naționalizare¹⁰⁴. Articolele sale apar și sub semnătura lui M. San-Marino. După Dictatul de la Viena, directorul „Familiei” se va muta la București unde-și va continua activitatea publicistică; va edita seria a IV-a a revistei și va colabora cu o serie de publicații, dintre care amintim „Luceafărul” din Sibiu, sub redacția lui Olimpiu Boitoș și V. Papilian. S-a stins din viață în 1959 după o lungă suferință. De-a lungul carierei sale a fost înconjurat de mulți colaboratori, fie locali fie din alte zone ale țării, printre ei aflându-se și câțiva macedoromâni¹⁰⁵: Theodor Capidan, lingvist, membru al Academiei, Victor Eftimiu, poet, dramaturg, academician, Ovidiu Papadima, eseist, istoric și critic literar și Ion Samarineanu, om de litere, prezență constantă în rândurile „Familiei”.

M.G. Samarineanu, acest animator cultural, a reușit să adune în paginile tuturor publicațiilor sale, dar mai ales în „Familia”, contribuțiile valoroase ale unor poeți, prozatori și critici ai acelei perioade. A fost omul de cultură care a înțeles că o publicație de provincie nu trebuie să reflecte doar spiritul provincial, ci trebuie să se raporteze și să-l consolideze pe cel național.

Iată, așadar, câteva exemple dintre cele mai elocvente privind rolul comunității macedoromâne și al oamenilor care s-au ridicat din sânul ei. În momentul în care macedoromânii au dat de un mediu românesc, aspirațiile lor par a se fi contopit cu cele ale românilor. Redeșteptarea națională a românilor din Transilvania datorează foarte mult intelectualității de origine macedoromână (Șaguna, Sina, Gojdu) emigrată din Moscopole. În fapt, peste tot unde au emigrat, ei au contribuit la ridicarea cultură, economică și la emanciparea națională a respectivelor popoare (vezi cazul Greciei, al Serbiei). Macedoromânii au fost acel popor care, împiedicat de forțe interne dar și externe care și-au conjugat puterile, în loc să se realizeze pe sine, și-a dăruit întreaga energie popoarelor alături de care a conviețuit.

¹⁰⁰ *Familia*, Seria III, Anul II, ianuarie 1936/1, Institutul de Arte Grafice A. Sonnenfeld Societate A.N., Oradea, p. 105: „«Cuvântul» a însemnat un triumf. Și din el a purces apoi cu și mai multă ampoare ziarul «Curentul» căruia Pamfil Șeicaru i-a dat viață și duh din vigurosul duh al formidabilului său talent. (...) «Curentul» s’a impus și, astăzi, însemnează o forță”.

¹⁰¹ Teodor Neș, *A doua carte...*, p. 167.

¹⁰² Vezi *Familia* Seria III, No. 4, Iulie-august 1935 „Între maghiari și români – pe marginea curentului de apropiere” și *Familia* Seria III, Anul II, ianuarie 1936/1, „Ne putem înțelege noi și ungurii?”.

¹⁰³ Vezi *Familia* Seria III, Anul III, nr. 7-8, septembrie-octombrie 1936, la Note – „Pentru legionari” de C.Z. Codreanu.

¹⁰⁴ Vezi *Familia* Seria III, Anul I, No. 9, ianuarie 1935.

¹⁰⁵ Teodor Neș, *A doua carte...*, p. 166.